

Aurel C. Popovici și federalizarea monarhiei habsburgice

Proiectul de federalizare a imperiului habsburgic, dezvoltat pe larg în celebrul studiu al lui Aurel C. Popovici **Statele Unite ale Austriei Mari**, poate fi considerat drept unul dintre proiectele federaliste cele mai temeinic argumentate științific din câte au fost elaborate în Europa centrală și sud – estică până la primul război mondial. Lucrarea a fost publicată în limba germană, la Leipzig în 1906¹. După aproape patru decenii de la încheierea pactului dualist a devenit limpede că dublul centralism austro-ungar nu numai că nu reușise să soluționeze conflictele sociale și naționale, ci, dimpotrivă, le-a agravat, punând în pericol însăși existența monarhiei. Opinia publică austriacă, numeroși parlamentari, dar și diferiți gânditori politici sociologi și istorici din Austro-Ungaria, Germania, Franța, Belgia și din alte țări erau intens preocupați de soarta monarhiei și argumentau necesitatea stringentă a înlocuirii sistemului dualist cu un sistem federal care să corespundă caracterului multinațional și poliglot al imperiului. Ca și în timpul revoluțiilor de la 1848, și cu prilejul restabilirii regimului liberal (1860–1861) și de această dată s-au confruntat două orientări fundamentale opuse în tabăra partizanilor menținerii monarhiei: una, a reprezentanților vechilor stări aristocratice, susținători ai constituirii statului pe baza așa numitului „drept istoric”, și cealaltă, a adeptilor principiului naționalităților. Apărătorii „dreptului istoric” încercau să convingă opinia publică de pericolul pe care l-ar fi reprezentat federalizarea imperiului, implicând în viziunea lor, distrugerea unității statului prin accentuarea tendințelor centrifugale ale cehilor, slavilor de sud, românilor și italienilor. Se acredita ideea potrivit căreia o atare reorganizare statală ar fi dat câștig de cauză fie panslavismului, fie pangermanismului și ar fi condus, în ultimă analiză, la răsturnarea echilibrului european. În această confruntare de idei, Aurel C. Popovici, lider al mișcării naționale române, autor al mai multor studii și pamflete politice privind problema națională, îndeosebi cea a românimii din Austro-Ungaria², a luat apărarea principiului naționalităților. În cea mai importantă lucrare a sa, **Statele Unite ale Austriei Mari**, doctrinarul român demonstra cu solide argumente științifice că adeptii principiului istorico-politic nu urmăreau de fapt salvagardarea monarhiei, ci a intereselor unui grup relativ restrâns de aristocrați și înalți funcționari de stat, care dețineau monopolul puterii.

În concepția lui Aurel C. Popovici, dualismul – asocierea elitelor maghiare la guvernare – a fost sortit eșecului de la bun început, întrucât regimul inaugurat la 1867 se baza pe menținerea privilegiilor „istorice” în detrimentul drepturilor naționale firești ale popoarelor imperiului. În consens cu politologi și sociologi de prestigiu ai vremii ca Adolf Fischof, Emil de Lavelaye, André Chéradame, Henry Michel, A.C.

Popovici dezvăluia șubrezenia teoretică a tezei după care în lupta dintre rase triumfă dreptul celui mai puternic și, în consecință, asimilarea de către „o minoritate triumfătoare” a „majorității înfrânte” s-ar impune cu necesitate în statele multinaționale³. În opinia sa, împărțirea popoarelor monarhiei în națiuni „dominante” și „dominate” sau considerarea unora ca „factori politici” și a altora doar ca „factori etnici” veneau în contradicție flagrantă cu stările de fapt din monarhie, în care, toate cele 11 națiuni își dezvoltaseră puternic conștiința și cultura lor națională.

Că organizarea monarhiei pe baza așa-numitului drept-istoric nu reprezenta soluția problemei naționale, ci, dimpotrivă, agrava criza sistemului politic existent, o dovedea cu prisosință – după Popovici – eșuarea încercării guvernului Hohenwart (1871) de a restabili „drepturile constituționale” ale regatului Cehiei. Proiectul trialist a fost vehement contestat de germanii din Moravia și Silezia, care nu recunoșteau legitimitatea dietei cehe. Faptul că s-au simțit nedreptățite și celelalte popoare ale imperiului, în primul rând românii și sârbii, care-și revendicau și ei, ca și cehii, statut de națiune politică cu drepturi egale, constituia un argument în plus că principiul „dreptului istoric” venea în contradicție cu aspirațiile legitime ale popoarelor monarhiei, care nu mai acceptau „să se lase vârate cu forța în forme medievale și imposibile”⁴.

„Nici un om cu mintea limpede – afirma gânditorul român – nu se poate lăsa legănat de iluzia că acest imperiu se va putea consolida atâta vreme cât națiunile din sânul lui, trezite la o deplină conștiință națională, sunt împărțite în națiuni dominante și dominate. Atâta timp cât dăinuiește dualismul, întregul imperiu stă pe un vulcan în permanență încălzit de patimile națiunilor umilite”⁵. Soluția propusă de A.C. Popovici pentru ieșirea din criza politică în care se afla monarhia era federalizarea imperiului pe baze etno-lingvistice. Sub influența școlii filosofiei politice italiene (P.S. Mancini, Marco Minghetti ș.a.) liderul român considera conștiința națională drept trăsătură fundamentală a oricărei națiuni în înțelesul modern al cuvântului⁶.

În viziunea sa, orice popor, deșteptat la conștiința națională, năzuiește să se administreze singur, tinzând spre autogovernare și spre crearea statului propriu – cadrul cel mai potrivit pentru propășirea sa materială și spirituală. Esența principiului naționalităților consta – în concepția sa – în respectarea năzuinței firești a popoarelor, devenite conștiente de propriile lor valori, la autogovernare. În consecință, A.C. Popovici revendica în numele acestui principiu dreptul națiunilor monarhiei de a crea organisme statale proprii pentru ca ele „să poată mișca liber și, în același timp, să se poată exprima întreaga lor putere de viață; un drept mai sacru decât acesta nu există”⁷.

Statul federal preconizat de autorul proiectului **Statelor Unite ale Austriei Mari** reprezenta o conciliere între federalismul extremist și sistemul supracentralizat, în care se garanta, pe de o parte, individualitatea național-politică a popoarelor imperiului, iar, pe de altă parte, se asigura și unitatea statului.

Ca modele i-au servit constituțiile federale ale Germaniei, Elveției și S.U.A. A.C. Popovici atrăgea atenția asupra faptului că în constituirea unor asemenea federații nu conta numărul statelor membre. Important era ca autonomia statelor federate „să se limiteze până acolo de unde începea competența imperiului sau a uniunii”⁸. Aplicarea proiectului federal presupunea înainte de toate delimitarea „teritoriilor național-politice” și sfărâmarea granițelor istorico-politice. Asemenea altor gânditori politici și antropologi ai vremii, ca Anton Springer, Robert v. Mohl, dr. V. Koerber,

B. Auerbach, A.C. Popovici demonstra falsitatea tezei potrivit căreia în zona centrală și est europeană amestecul raselor și etniilor ar fi făcut imposibilă stabilirea granițelor statale pe baze etno-lingvistice. Această teză, formulată cu decenii în urmă de liderul nobilimii liberale maghiare, baronul Eötvös József, în amplul său studiu despre problema națională în imperiul habsburgic⁹, era reluată de câte ori se puneau la ordinea zilei reorganizarea constituțională a imperiului. Fără îndoială – releva teoreticianul român – apărătorii hegemonismului austro-german și maghiar exagerau în mod intenționat numărul etniilor și amestecul lor pentru a convinge opinia publică de pericolul „sfășierii țării”, ca urmare a aplicării principiului naționalităților. El cita punctul de vedere al unor specialiști¹⁰ care atestau fără putință de tăgadă, că federalizarea monarhiei nu ar fi întâmpinat „greutăți insurmontabile” și că așa-zisul amestec exagerat al naționalităților era de fapt infirmat de realitate¹¹. După A.C. Popovici, delimitarea corectă a teritoriilor așa numitelor blocuri etno-lingvistice ar fi avut drept rezultat constituirea de state naționale în limitele monarhiei și reducerea în acest fel, la minimum a conflictelor între diferitele etnii. Pornind de la aceste premize, autorul proiectului federal argumenta nocivitatea politicii de consolidare a „insulelor etnice” maghiare și germane de pe teritoriile naționalităților, politică dusă de guvernele de la Viena și Budapesta. Colonizarea populației maghiare și germane în sânul populației române, sârbo-croate, cehe și rutene, intenția de a transforma orașele în centre de asimilare a majorităților sub falsa lozincă a civilizării acestora erau măsuri considerate de liderul român discreționare, menite să împiedice procesul firesc de constituire a statelor naționale. În consecință, A.C. Popovici cerea abandonarea imediată a acestei politici, care complica inutil dezlegarea problemei naționale.

Potrivit proiectului său federal, imperiul urma să fie împărțit în **15 state unitare din punct de vedere etno-lingvistic**, în locul celor 19 regate, state și țări câte existau până atunci, delimitate după criteriul „istoric”. Astfel **Austria propriu-zisă** s-ar fi limitat la teritoriile locuite în absolută majoritate de germani, de la granița maghiară apuseană împreună cu ținuturile germane din sud-estul Boemiei și al Moraviei de sud. În afara Austriei propriu-zise s-ar fi creat încă două state germane: **Boemia germană și Moravia germană (Silezia)** care ar fi inclus câteva enclave cehe. Teritoriile locuite de cehi din Boemia, Moravia și Silezia ar fi constituit **statul Boemiei**; **Galația Apuseană** ar fi inclus numai ținuturile poloneze, iar **Galația Răsăriteană**, partea ruteană a țării și comitatele rutene din Ungaria și Bucovina; în **Ucraina** ar fi intrat zonele locuite de slovaci; iar în **Croația**: Dalmația, Istria Croată, Fiume și insula Mur; **Ungaria** ar fi fost redusă la teritoriile populare în majoritatea absolută de maghiari; **Voivodina și Slovenia** ar fi format state aparte ca și **Tirolul și Triestul**, împreună cu Görz italian și Istria italiană. Un alt stat-membru al federației urma să fie **Transilvania**, împreună cu celelalte provincii locuite în majoritate de românii din monarhie, la care ar fi putut să adere benevol și statul român, **realizându-se astfel unirea politică a românilor sub sceptrul habsburgic**. **Țara securilor** ar fi reprezentat și ea un stat-membru al federației, format din zonele populate de maghiari din comitatele Trei-Scaune, Odorhei, împreună cu părțile învecinate din Mureș – Turda.

Bosnia și Herțegovina ar fi fost direct supuse autorităților vieneze, urmând ca statul lor definitiv să fie stabilit ulterior¹².

Statele membre aveau să se bucure de largi drepturi de autonomie constituțională, dispunând de parlamente, guverne, de organe judiciare proprii și de constituții separate, garantate de către împărat. Fiecare stat național ar fi avut limba sa oficială,

pe care ar fi putut s-o utilizeze și în parlamentul imperial. Limba mijlocitoare ar fi fost limba germană, întrebuințată numai în interesul rezolvării treburilor comune. Problemele de interes general (apărarea țării, afacerile străine, comerțul, transporturile, finanțele etc.) ar fi intrat în competența guvernului central în frunte cu cancelarul imperial, din care ar fi făcut parte cei 42 de reprezentanți ai statelor componente. Puterea legislativă centrală urma să fie exercitată de către împărat, împreună cu parlamentul bicameral, constituit din deputați aleși prin vot universal. Statele-membre ar fi putut avea astfel un rol hotărâtor în luarea deciziilor, fiind asigurată influența reciprocă între ele și puterea centrală.

În acele state, în care existau minorități naționale, drepturile specifice ale acestora ar fi fost garantate prin constituția țării respective. În privința destinului „insulelor etnice”, A.C. Popovici se pronunța împotriva oricărei încercări de deznaționalizare forțată, urmând ca ele să se asimileze în mod natural, pe măsura evoluției firești a societății¹³.

Autorul **Statelor Unite ale Austriei Mari** venea cu argumente greu de contestat pentru a dovedi că din aplicarea proiectului său federal ar fi avut de câștigat toate națiunile și etniile monarhiei. S-ar fi realizat înainte de toate mult râvnita egalitate în drepturi a tuturor popoarelor imperiului. **Austro – germanii** n-ar mai fi avut nici un motiv să se alarmeze de pericolul slav, pentru că, spre deosebire de Austria dualistă, în Statele Unite ale Austriei Mari nici slavii și nici o altă națiune n-ar fi avut preponderență în detrimentul altei națiuni. Găsind în monarhie astfel federalizată condiții superioare de dezvoltare, **slavii** n-ar mai fi gravitat spre Rusia, ci ar fi nutrit doar sentimente firești de simpatie față de confrății lor din afara granițelor. Din aceleași motive – afirma autorul proiectului federal – nici germanii-austrieci nu vor mai alimenta idei pangermane, ci, dimpotrivă, ei vor renunța la hegemonismul artificial și vor câștiga prestigiu în toate domeniile vieții sociale datorită nivelului lor mai ridicat de civilizație.

Un alt rezultat incontestabil al aplicării proiectului ar fi fost **spulberarea imperiului Sfântul Ștefan** și ocuparea de către maghiari a locului care le revenea printre popoarele monarhiei. A.C. Popovici considera ca fiind lipsite de temei obiectiile lui Deák Ferenc, ale contelui Andrassy Gyula și ale altor reprezentanți ai nobilimii liberale maghiare care susțineau că federalizarea monarhiei ar reduce maghiarimea la proporția unei cincimi din totalul populației și în acest fel ea n-ar mai putea juca vreun rol european. Gânditorul român atrăgea atenția asupra faptului că maghiarii, mai bine zis o elită aristocratică își aroga rolul de hegemon asupra celorlalte patru cincimi din populația Transleithaniei. „Sunt de părere – afirma A.C. Popovici – nu ca maghiarii să fie nimiciți ca naționalitate acolo unde trăiesc, dar ca să li se răpească abuziv și barbarul lor «drept de dominație» a naționalităților. Să fie sfărâmate lanțurile cu care ei țin aceste naționalități în robie.”¹⁴ În opinia sa, națiunea maghiară ar fi avut numai de câștigat de pe urma reorganizării federale a imperiului, prin care s-ar fi creat condiții favorabile înlăturării dominației aristocrației anacronice – obstacolul cel mai serios în calea modernizării societății maghiare.

În viziunea lui A.C. Popovici, proiectul său de federalizare a monarhiei ar fi contribuit la înlăturarea dezideratului poporului român de a se uni într-un singur stat național. Liderul român releva faptul semnificativ că în istoria gândirii politice românești exista formulată cu secole în urmă ideea că numai sub egida Casei de Habsburg și-ar fi putut salva românii și celelalte popoare din Bazinul Dunării identitatea lor națională în fața amenințării otomane și țariste. El cita astfel

studiul monografic al lui I. Sârbu despre Mihai Viteazul, dar și lucrările lui N. Iorga care aduceau dovezi certe că domnitorul muntean recurgea la protecția Austriei în opera sa unificatoare și în luptele cu otomanii. Memoriile înaintate parlamentului de la Frankfurt în 1848 de către delegatul guvernului revoluționar de la București, prof. Ion Maiorescu (în care se propunea unirea tuturor românilor sub sceptrul habsburgic¹⁵) erau prezentate ca argumente în plus în favoarea proiectului său federal.

Constituirea statului național român, ca stat-membru al Austriei-Mari, ar fi reprezentat, în viziunea lui A.C. Popovici, soluția cea mai potrivită a problemei românimii din monarhia habsburgică. Preconizând unirea Transilvaniei cu celelalte provincii românești ale imperiului (Banat, Timiș, Bihor, Maramureș, Bucovina) și în perspectivă cu România, proiectul urmărea crearea cadrului constituțional propice pentru unificarea politică a tuturor românilor. Incontestabil că A.C. Popovici avea în vedere și Basarabia dar, din motive diplomatice, această provincie nu a fost nominalizată în proiect.

Respingând acuzația venită în primul rând din partea exponentilor aristocrației maghiare și germane după care unificarea provinciilor românești în cadrul federației ar fi urmărit asimilarea minorităților, în special a maghiarilor-secui și a sașilor, A.C. Popovici propunea, dimpotrivă, soluții care asigurau un statut privilegiat celor două etnii. Pentru cei aproximativ 200.000 de sași transilvăneni proiectul prevedea autonomie constituțională, deși însuși autorul recunoștea că „în ținutul locuit de ei sunt mai mulți români decât sași. Astfel de pildă în comitatul Sibiu după recensământul din 1900 trăiesc cu totul 47.678 sași, alături de 108.413 români”¹⁶. Din aceleași motive nu se justifica nici proiectul constituirii unui stat al secuilor, ca stat-membru al federației, rupt din corpul statului român.

Autorul proiectului argumenta în fața opiniei publice europene că odată ce românii își vor vedea realizat idealul lor național, ei nu vor mai avea nici un motiv să se desprindă din cadrele imperiului habsburgic. El contrazicea astfel opinia exprimată de Tisza István, Beksics Gusztáv și de alți susținători ai hegemonismului maghiar potrivit căreia românii, asemenea sârbilor și croaților, manifestau tendințe centrifugale pentru că subapreciau „binefacerea constituției milenare maghiare” și nesocoteau fără nici o justificare „protecția oferită de statul ungar”. A.C. Popovici afirma dimpotrivă, că pentru națiunile nemaghiare, „constituția milenară” nu înseamnă altceva decât consacrarea umilirii și asupririi lor. În realitate, așa-zisul „stat național unitar maghiar” – releva omul politic român – nu era capabil „să protejeze” celelalte națiuni. Nici o națiune din Bazinul Dunării nu vedea în întărirea acestui stat garanția propășirii sale¹⁷. În concepția sa, adevărata protecție pentru popoarele din zona central-est europeană nu puteau oferi decât Statele Unite ale Austriei Mari, organizate pe baze constituționale moderne. El își exprima convingerea că sârbii, românii, slovacii, rutenii, odată eliberați de sub hegenomia aristocrației maghiare și integrați în statul federal austriac ar fi avut mari posibilități să facă progrese reale, să se ridice într-un timp relativ scurt, pe trepte mai înalte de civilizație.

Federația statelor libere în locul construcției anacronice a dublului centralism austro-ungar ar fi asigurat – în opinia sa – poziția de mare putere a monarhiei și i-ar fi permis astfel să joace un rol hotărâtor în menținerea echilibrului european. „Menirea Austriei constă în momentul de față în asigurarea echilibrului dintre Germania și Rusia. Aceasta trebuie să devină un imperiu protector al națiunilor mici din centrul și din sud-estul Europei”¹⁸. Monarhia refăcută pe temelii noi, federale, și-ar fi putut extinde sfera sa de influență nu în mod artificial, printr-o politică anexionistă, ci

prin forța sa de atracție¹⁹. Federalizarea ar fi înlesnit astfel și soluționarea corespunzătoare a problemei orientale. Gânditorul politic român acredita ideea că popoarele odată eliberate de sub stăpânirea otomană vor adera benevol la monarhia federală, văzând în ea cheazășia menținerii entității lor naționale și statale în fața expansionismului țarist²⁰.

Proiectul lui A.C. Popovici s-a bucurat de o primire entuziastă în opinia publică din Austria și Germania. Gruparea „Gross-Österreich“ de la Viena a găsit în **Statele Unite ale Austriei Mari** o fundamentare teoretică pentru activitatea acestei grupări profederaliste, care a lansat o chemare către popoarele monarhiei să sprijine înfăptuirea proiectului²¹. Numeroși adepți ai federalizării monarhiei pe baza principiului naționalităților vedeau în proiectul lui A.C. Popovici germenele viitoarei Europe unite. Personalități științifice și culturale comentau elogios în „Deutsches Volksblät“, „Reichpost“, „Kölnische-Zeitung“, „Reichenberger Zeitung“ și în alte publicații germane lucrarea lui A.C. Popovici, considerând-o ca fiind o realizare de excepție a gândirii politice a timpului. Proiectul federalist a fost primit cu interes de anturajul moștenitorului tronului Franz Ferdinand, de către așa numita grupare de la Belvedere, din care făceau parte alături de personalități politice, înalți funcționari de stat ș.a. și o seamă de lideri ai naționalităților printre care conducătorul germanilor din Ungaria, Edmund Steinacker, slovacul Milan Hodza, Al. Vaida-Voievod, Miron Cristea și alții. Se spera ca proiectul lui A.C. Popovici să fie susținut de Franz Ferdinand, care avea o atitudine vădit ostilă față de politica hegemonistă a aristocrației maghiare²². Proiectul Austriei Mari a fost pe de altă parte vehement contestat de cercurile guvernamentale de la Budapesta care îl considerau drept o nouă tentativă de a destrăma „statul istoric ungar“ cu ajutorul Casei de Habsburg. Cartea lui Aurel C. Popovici, declarată lucrare subversivă, a fost interzisă în Ungaria, scoasă din librării și distrusă. Împotriva autorului a fost deschisă o acțiune penală pentru înaltă trădare²³. Contele Bethlen István declara în fața parlamentului în primăvara lui 1906, că federalizarea Ungariei pe baze etno-lingvistice „este o ficțiune“ și urmărește de fapt „sfărâmarea constituției maghiare“ și unirea românilor din monarhie cu frații lor de peste Carpați.

În studiul său consacrat problemei naționale în statul ungar²⁴, dr. Ajtay József, unul din susținătorii fervenți ai statului național unitar maghiar, acredita ideea conform căreia aplicarea proiectului ar fi avut urmări dezastruase pentru națiunea maghiară. Consecința imediată a federalizării statului ungar pe principiul naționalităților ar fi fost impunerea hegemoniei românilor din Transilvania și asimilarea maghiarimii, ceea ce ar fi dus inevitabil la destrămarea Ungariei și, în ultimă analiză, a imperiului în ansamblul său. Ajtay opunea proiectului lui Popovici consolidarea hegemoniei maghiare prin înțărirea „rolului civilizator“ al orașelor pe teritoriile locuite de naționalități și prin alte măsuri, printre care reorganizarea administrativ-teritorială în așa fel, încât să se ajungă la pulverizarea „blocurilor naționalităților“²⁵.

Autorul își exprima convingerea că pe căile indicate de el se vor crea condiții ca maghiarimea să constituie numai în câteva decenii majoritatea absolută a locuitorilor Transilvaniei. Luând apărarea lui A.C. Popovici, Al. Vaida-Voievod a condamnat în fața parlamentului de la Budapesta tezele expuse în lucrarea lui Ajtay pe care a numit-o drept „evanghelie a maghiarizării“ și își exprima îngrijorarea pentru faptul că presa maghiară și cea mai mare parte a opiniei publice maghiare împărțeau aceste idei²⁶. Unul din liderii Partidului independentist – kossuthist, dr. Horváth József Lajos în lucrarea sa **Criza și problema românească**²⁷, argumenta pe larg că federalizarea monarhiei ar presupune bulversarea structurii statului constituțional

care ar pune în pericol întregul continent. Soluția – după autor – ar fi fost întărirea statului ungar prin renunțarea de către români la Transilvania și reconcilierea pe această bază a celor două națiuni, chemate să stea împreună în calea panslavismului și pangermanismului²⁸.

Proiectul lui A.C. Popovici n-a avut ecoul scontat în rândul naționalităților din Ungaria, care, la începutul secolului al XX-lea au adoptat tactica activismului politic, în locul celei pasiviste, încercând să folosească instituțiile regimului dualist pentru obținerea drepturilor și libertăților naționale. Numeroși lideri ai mișcării naționale române și-au pierdut încrederea în dinastie ca urmare a eșecului mișcării memorandiste.

Gruparea tradiționalistă în frunte cu I. Slavici credea posibilă satisfacerea dezideratelor naționale române în cadrele constituționale existente și condamna pe Al. Vaida Voievod, Aurel C. Popovici, I. Maniu și pe alți lideri români, care contestau legitimitatea pactului dualist. De dragul federalizării monarhiei nu poate fi răsturnat echilibrul între puterile europene – afirma întemeietorul „Tribunei” sibiene²⁹.

Gruparea radicală a „tinerilor oțeliți” condusă de Octavian Goga considera drept utopie proiectul lui A.C. Popovici, condamnând încrederea acestuia în posibilitatea înfăptuirii unității politice a românilor sub egida Casei de Habsburg. S-a ajuns la o polemică deosebit de violentă între gruparea profederalistă a lui Al. Vaida-Voievod și „tinerii oțeliți”³⁰, care putea avea consecințe deosebit de grave pentru cauza națională română dacă nu intervenea cu tact C. Stere din inițiativa lui I.C. Brătianu.

Însuși Aurel C. Popovici și-a dat seama că proiectul său federal nu va putea fi realizat decât pe calea unei lovituri de stat, pornită din inițiativa celor din jurul moștenitorului tronului. Franz Ferdinand avea o considerație deosebită față de autorul **Statelor Unite ale Austriei Mari**, văzând în proiectul liderului român o modalitate eficientă de îndepărtare de la putere a aristocrației maghiare și de atenuare a conflictelor naționale. Liderii naționalităților din anturajul arhiducelui au primit asigurări că venirea pe tron a lui Franz Ferdinand va însemna inaugurarea unei noi direcții politice de reformare constituțională a imperiului. La rândul lor A.C. Popovici, Al. Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Milan Hodza și alți lideri, adepți ai federalismului, întrețineau legături permanente cu „atelierul de la Belvedere” și veneau cu numeroase sugestii pentru a pregăti transformările preconizate.

Asasinarea arheducelui în vara anului 1914 a redus considerabil șansele înlăturării regimului dualist și ale reorganizării monarhiei pe baze federale. Dând dovadă de spirit realist, cunoscutul sociolog cu vederi democratice, Jászi Oszkár, autor al unor ample studii și monografii pe problema națională, acuza de miopie politică cercurile guvernamentale de la Budapesta pentru satisfacția resimțită de acestea în urma dispariției moștenitorului tronului. Reformele promise, dar neînfrupte – avertiza Jászi – vor accentua tendințele centrifugale ale naționalităților, grăbind prăbușirea monarhiei³¹.

Convinși fiind că dezideratul național român nu va putea fi înfăptuit decât cu ajutorul Puterilor Centrale, A.C. Popovici și Al. Vaida-Voievod au avut întrevederi și discuții în anii 1914 – 1916 cu personalități politice germane și austriece, au acordat interviuri și au publicat articole pentru a demonstra în fața opiniei publice că atitudinea intransigentă a Budapestei față de problema românească ar fi determinat situarea Regatului român pe poziții de neutralitate în conflația europeană. Pe de altă parte, ei stăruiau pe lângă autoritățile de la București – prin intermediul ambasadei române de la Berlin – ca în schimbul respectării de către România a obligațiilor față de Puterile Centrale acestea să garanteze „rezolvarea satisfăcătoare a chestiunii

românilor din Austro-Ungaria", prin care cei doi lideri înțelegeau de fapt federalizarea imperiului. Presiunile făcute de la Viena, Berlin și București asupra guvernărilor de la Budapesta, în frunte cu Tisza István de a satisface revendicările naționale române, formulate cu prilejul tratatelor cu reprezentanții Partidului Național Român (1908 – 1915), au rămas fără nici un rezultat³².

Deși după intrarea României în război de partea Antantei și în urma înfrângerilor suferite de Puterile Centrale părea că proiectul de federalizare a monarhiei își pierduse actualitatea, cartea lui A.C. Popovici **Statele Unite ale Austriei Mari** se afla în centrul atenției cercurilor guvernamentale de la Viena. Noul împărat al Austriei și regelui aulic al Ungariei, Carol I, urcat pe tron în noiembrie 1916, era înconjurat de personalități științifice și de către lideri ai naționalităților, care făceau intense pregătiri politice și diplomatice pentru salvarea monarhiei prin federalizarea ei³³. Și în sânul Puterilor Antantei erau numeroși adepți ai transformării federative a Austro-Ungariei. Astfel Loyd George cerea într-o declarație din 5 ian. 1918 reorganizarea imperiului habsburgic pe baza autonomiilor naționale. Pe aceeași poziție s-a situat și președintele S.U.A. O parte a grupului de experți americani care din inițiativa lui Wilson au adunat un vast material documentar privitor la problema națională din monarhie, (în vederea pregătirii Conferinței de pace), înclinau și ei spre soluția federală³⁴.

În pofida faptului că noul suveran era convins de necesitatea transformărilor structurale imperios cerute, el nu era suficient de energic pentru a impune propriile sale decizii. Căderea imperiului țarist, considerat drept cel mai de temut dușman al libertății popoarelor din centrul și estul Europei, a făcut ca numeroase personalități politice să abandoneze proiectele federale și să opteze pentru respectarea dreptului la autodeterminare a națiunilor monarhiei, până la despărțire de stat.

Când destrămarea monarhiei a devenit evidentă, Carol I a lansat „un manifest către popoarele sale” pe 16 oct. 1918 în care propunea transformarea Austriei într-un stat federal. Manifestul nu făcea însă nici o referire la reorganizarea Translethaniei, specificând faptul că transformările preconizate „nu ating în nici un fel integritatea țărilor coroanei Sfântului Ștefan”³⁵.

Tentativa de federalizare venită cu multă întârziere a fost considerată de popoarele monarhiei ca fiind „un gest disperat al unei împărății osândite să se descompună și să piară”.

Într-adevăr trecuse momentul politic favorabil pentru transformarea imperiului austro-ungar într-un stat federal pe baza principiului naționalităților. Popoarele monarhiei își exprimaseră, la Congresul de la Roma din 8 aprilie 1918, voința lor de a se constitui în state independente și suverane. Deputații naționalităților din reichsrat și din parlamentul de la Budapesta declarau pe față dreptul lor de autodeterminare.

Ca lider al mișcării naționale române, A.C. Popovici recunoștea la rândul său că în condițiile înfrângerii Puterilor Centrale, unirea politică a tuturor românilor era realizabilă pe alte căi decât cele indicate de el în „**Statele Unite ale Austriei Mari**”. Faptul acesta nu scade însă cu nimic valoarea lucrării sale. Omul politic român a încercat și a reușit în mare măsură să elaboreze un model de integrare a statelor naționale din centrul și sud-estul Europei într-o vastă uniune, în așa fel încât să asigure acestora egalitatea în drepturi și să prevină orice tendință de hegemonism artificial, indiferent din ce parte s-ar manifesta. De aceea proiectul lui A.C. Popovici, conceput ca o etapă premergătoare a înfăptuirii unei Europe unite, rămâne și azi o contribuție remarcabilă a gândirii politice contemporane.

1. Aurel C. Popovici, **Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich**, Leipzig, 1906; lucrarea a fost editată în limba română de P. Pandrea sub titlul: **Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria**, Fundația „Regele Carol II”, Bucureși, 1939.
2. **Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la «Răspunsul» dat de junimea academică maghiară «Memoriului» studenților universitari din România**, Sibiu, 1892; **Principiul de naționalitate**, București, 1894; **Cestiunea naționalităților și modurile soluțiunii sale în Ungaria**, Sibiu, 1894; **Naționalism sau democrație**, București, 1910; **La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie**, Lausanne – Paris, 1918.
3. Aurel C. Popovici se situa în opoziție cu sociologul austriac L. Gumplowicz care în lucrările sale consacrate analizei raportului dintre stat și națiune în epoca modernă, justifică dominația unor „rase superioare” asupra altora, considerate de el ca „inferioare”, incapabile de viață statală proprie.
4. Aurel C. Popovici, **Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari**, Ed. cit., p. 95.
5. **Idem**, p. 133.
6. **Idem**, p. 167 – 168.
7. **Idem**, p. 175.
8. **Idem**, p. 204.
9. B⁶ Eötvös József, **A nemzetiségi kérdés**, Pesta, 1865.
10. Ernst von Plener, **Eine Kreisordnung für Böhmen**, Wien und Leipzig, 1900; Ernest Denis, **La Bohème depuis la Montagne-Blanche**, Paris, 1903; **Harta lingvistică** întocmită de prof. dr. Rauchberg din Praga.
11. A.C. Popovici dezaproba opinia istoricului și etnografului Hunfalvi Pál, după care în Ungaria ar fi existat 13 etnii cu pretenția ca limbile lor să fie recunoscute drept limbi oficiale. Liderul român afirma, dimpotrivă, că era vorba numai de 6 națiuni: maghiară, română, germană, slovacă, ruteană, sârbo-croată și că limba celor două naționalități din urmă se deosebea de fapt numai în întrebuintarea semnelor grafice.
12. A.C. Popovici, **Statele Unite ale Austriei Mari**, Ed. cit., p. 235.
13. **Idem**, p. 236.
14. **Idem**, p. 258.
15. **Idem**, p. 317.
16. **Idem**, p. 236.
17. **Idem**, p. 131, 303.
18. **Idem**, p. 298.
19. **Idem**, p. 311.
20. **Idem**, p. 313 – 314.
21. Cf. Mérei Gyula, **Föderációs tervek Délkelet – Európában és a Habsburg – monarchia**, 1848 – 1918 (Planurile federale în Europa de sud – est și monarhia habsburgică), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965, p. 121.
22. În legătură cu atitudinea grupării din jurul lui Franz Ferdinand față de federalizarea monarhiei vezi detalii în Liviu Maior, **Alexandru Vaida-Voievod, între Belvedere și Versailles** (însemnări, memorii, scrisori), Editura Sincron, 1993, vezi și Kristóffy József, **Magyarország Kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek. 1890 – 1926** (**Calvarul Ungariei. Drumul prăbușirii. Memorii politice**), Budapest, 1927.
23. „Lupta”, nr. 113 din 29 mai/11 iunie 1908.

24. Dr. Ajtay József, **A nemzetiségi kérdés. A magyar társadalomtudományi egyesület nemzetiségi értekezlete eredményeinek összefoglalása** (Problema națională. Sinteză rezultatelor dezbaterii pe teme naționale, inițiată de Societatea de științe sociale), Budapest, 1914
25. **Idem**, p. 10 – 17.
26. Kemény G. Gábor, **Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában** (Documente referitoare la istoria problemei naționale în Ungaria în epoca dualismului) VI, 1913 – 1914, Tankönyvkiadó, Budapest, 1985, p. 136 – 137.
27. Dr. Horváth József Lajos, **A válság és a román kérdés**, Lugoj, 1909.
28. **Idem**, p. 58 – 59.
29. Cf. I. Slavici, **Sbuciumări politice la românii din Ungaria**, 1911, București, p. 8 – 9.
30. Al. Vaida-Voievod, **Mangra, Tisza și „Tribuna“**, Brașov, 1911; O. Goga, **Ce e „Tribuna“ zilelor noastre? Răspuns la broșura „Mangra, Tisza și „Tribuna“**, Arad, 1911; O. Tâslăuanu, **Păcate naționale, atentatul deputatului dr. Al. Vaida-Voievod împotriva poetului Octavian Goga**, „Luceafărul“, XI, Nr. 15, 29 ian. 1912.
31. Cf. Jászai Oszkár, **A délszláv tenger**, in „Világ“, nr. 157, 5 iulie 1914.
32. Cf. **Iratok**, VI, **Ed. cit.**, p. 86 – 141.
33. Șeful de cabinet al împăratului, contele Polzer-Hoditz, profesor de drept internațional, adept al principiului naționalităților, autor al unor proiecte de federalizare a monarhiei, a avut o influență puternică asupra lui Carol I. Al. Vaida-Voievod, Milan Hodza, Rudolf Brandsch, Edmund Steinacher și alți lideri naționali, în strânsă legătură cu șeful cabinetului imperial, și alte personalități științifice și politice elaborau proiecte, întocmeau memorii pentru înlocuirea dualismului cu un regim federal. Cf. J. Dróz, **L'Europe centrale, Evolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“**, Payot, Paris, 1960, p. 329 – 332; **Schicksalsjahre Oesterreichs 1908 – 1918. Das Politische Tagebuch Josif Redlichs bearbeitet von Fritz Fellner** (2 vol.), Graz și Cologne, 1953, 1955.
34. K. Hıřchins, **Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania** (1868 – 1918) Editura Dacia, Cluj, 1992, p. 173.
35. Cf. **Magyarország története 1890 – 1918**, VII/2 (Istoria Ungariei) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, p. 1210.